

О. В. Максименко ; Держ. н.-д. ін-т М-ва внутр. справ України. – К., 2011. – 16 с. – укр.

2. Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти. Навчально-методичний посібник/ Андрєєнкова В.Л., Байдик В.В., Войцях Т.В., Калашник О.А. та ін. – К.: ФОП Нічога С.О. – 2020. – 196 с.

3. Наследие прошлого: мысли и идеи. Москва, 1970. С. 28.

4. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>.

Максименко Сергій Дмитрович,
директор інституту психології імені
Г. С. Костюка НАПН України, доктор
психологічних наук, професор, дійсний
член НАПН України

ПСИХОЛОГІЧНА ПРОТИДІЯ НЕГАТИВНИМ ІНФОРМАЦІЙНИМ ВПЛИВАМ НА ОСОБИСТІТЬ І ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Актуальність проблеми психологічної убезпеченості людей, яким випало жити в наш непростий час, зумовлюється непередбачуваними наслідками однобічного, часто позбавленого гуманістичних вимірів науково-технічного прогресу, інформаційною перенасиченістю середовища людського існування, численними природними, техногенними та соціальними катастрофами, суспільними конфліктами і війнами, що дедалі більше набувають гібридного характеру.

Сучасне суспільство і кожна особистість переживає неоднозначні, різні по своїй формі, змісту та перебігу зміни (соціальні, політичні, економічні, гуманітарні і соціально-конфліктні), що пов'язані із протистоянням у протидії негативним впливам, які йдуть від наших сусідів на наше суспільство, народ і державу. Також у цей період, як влучно сказав Франкл: «Кожному періоду характерні свої неврози», і тому у цей період свідомо чи несвідомо, природа спонукає людей до виживання в умовах такої пандемії. Таке враження, що це надприродний, але соціально-детермінований біологічний експеримент. Який зачіпає не тільки фізичне здоров'я, не тільки весь метаболізм людини, а й геном. Геном - є дуже чутливим до всіх змін і він привласнюється особистістю. Колективна свідомість призводить до зміни того, що особистість нагадує

крилату ракету і імітує всі спади, всі злети та падіння, що стосуються позитивних і негативних перепадів у суспільстві. Йде цілеспрямоване роз'єднання культурного ядра нації, етнічних груп. Сіється уособлення груп, які призводять до нецілісності суспільства. Цілісність суспільства полягає в об'єднанні нації. Цей момент нагадує про те, що роз'єднане суспільство є легкою здобиччю для ворога. Це зачіпає душу особистості, проникає як стріли ворога і розшатує світоглядні цілі, які притаманні тій, чи іншій особистості. Тому тут треба, щоб методологія як така зберегла примат, як ми визначасмо вслід за Копніним П.В., що це «застосування принципів світогляду у пізнанні» до теорії, до практики та творчості зокрема. При такому дедилігізованому розумінні методології можна об'єднатися навколо ідеї того, що мій світогляд це як «гаманець у кишені». Я його привласнюю з дитинства, з дитячого садка. Він стає моєю світоглядною одиницею. Є факт, а є філософія факту як я стверджую. З а простою реакцією, реактолог буде бачити реакцію, рефлексолог- рефлекс, з позиції теорії діяльності – фрагмент діяльності, з точки зору установки- установка, а факт – один. На сьогоднішній день це і породило і масу різних течій, різних теоретико-методологічних напрямків, які відкривають «хвртку у Європу» своїми визначеннями та певними надуманими принципами та викривленою методологією. Суть в тому, що мета сьогоднішнього методологічного семінару в тому, що б здійснити методологічну експертизу проблем розвитку психології особливо на осьолках практики та теорії. Тому коли ми говоримо, що нас спонукає обставина, що сучасна психологія підійшла до тієї rischi, висловлюючись словами Виготського Л.С. :

«Дальнейшее продвижение по прямой линии, простое продолжение все той же работы, постепенное накопление материала оказывается бесплодным или даже невозможным». Ці питання спонукають здійснити рефлексію, щоб привести у відповідність дослідження, які ми ведемо, і ті принципи, технології, що використовуються. Ось в чому суть сьогоднішнього методологічного семінару. Тим більше війна йде вже 7-ий рік. Пандемія йде вже 2-ий рік. Коли люди розпластані на ліжку, в цьому моменті висвітлюється роздрібненість, феодалний куточок, який треба затулити не просто ширмою. Його треба ліквідувати, вибудувавши стратегію захисту власної будівлі. Вираз « Моя хата з краю – я нічого не знаю» є неправильним. Правильний вислів є таким «

Моя хата з краю – я перший ворогів зустрічаю». Обіця для українця – це його родинне гніздо, його воля, правда, совість і ті застереження, які він посилає іншим невдячним, недоброчливим людям. Тому наша культура відрізняється від багатьох культур тим, що ми маємо веселий норів. Наша нація співуча, музична, чуттєва, працьовита.

Хотілося б повернутися до ситуації яка тривожить мене найбільше. Ситуація, що пов'язана із військовими діями на сході, та ситуація що пов'язана із пандемією. Перш за все можна виділити три блоки психологічного переживання особистістю подій.

Все маніпуляції побудовані на тому, що освіта не повинна втрачати свій статус, оскільки це єдине джерело, яке констатує **три основні компетенції**, які мають бути сформовані.

Як же відбуваються маніпуляції та впливи через коронавірус. Багато хто переживає це як специфічну форму **1. Обсесивного неврозу(манії)**, який полягає в тому, що людина знаходиться весь час під пресом цього переживання. На ці переживання впливає значна частина негативної інформації із ЗМІ, цифрових технологій. Це є перший блок. І та сфера впливу на особистість людини, яку ми маємо захищати. Це має бути методологія практики та терапії. Слідуючим виступає **2. Алогічність мислення**, або – коли з'являються різні негативні стани (агресивний та депресивний стан). З одного боку – це агресія, а з іншого – страх усього навколишнього. Це психосоматична узалежненість від обставин буття. Це є психогенний, психобіологічний тероризм, в явному психологічному вигляді. Оскільки він зачіпає психологічний код через постулати недолугої ковідної пандемії, яка накручує такі речі, що здаються не зовсім логічними. **3. Роздвоєння свідомості** призводить до неврозів та психопатій. Те, що зачіпає морфологічні структури макрологічні структури і геном. Відбувається певна редукція психічного стану роздвоєння свідомості на тілесну організацію особистості, що провокує емоційне отуплення. **4. Емоційне отуплення** несе в собі відсутність емоційних переживань, байдужість до ближнього і тд. Тому ці чотири складові і є альфою і омегою того, як повинна будуватися і профілактика, і протистояння, і корекція власної поведінки особистості у суспільстві. І на цих підвалинах і будується наша концепція протистояння. Ми переходимо до викладу матеріалу, що саме зроблено нами.

В наукових установах Відділення психології, вікової фізіології та дефектології саме вказаним вище проблемам приділяється значна увага з огляду на те, що лише зріла особистість з високим рівнем інтелектуального розвитку здатна протистояти негативним інформаційним впливам, вибудовуючи власний погляд на оточуючий світ.

Так, в Інституті психології імені Г.С. Костюка всебічно досліджуються проблеми становлення суб'єктності особистості, оскільки важливим чинником інформаційної безпеки є власна відповідальність зрілої людини перед собою за спожиту інформацію, її аналіз та вплив. Суб'єктність особистості визначає її самостійність і самодостатність, готовність бачити проблеми, приймати складні рішення, толерантність до невизначеності, глибину прогнозування та передбачення. Психологічний зміст поняття суб'єктність включає як складову англослов'янського поняття «асертивність», яке звичайно тлумачать як готовність до протидії маніпулюванню та іншим негативним впливам. Інтелект і суб'єктність дорослої людини забезпечують наявність творчого, антиманіпулятивного і антикризового потенціалу особистості і, вочевидь, вимагають постійного розвитку і психологічної підтримки.

Слід також указати на дослідження, які ведуться в Інституті психології імені Г.С. Костюка, проблем розвитку життєстійкості та психологічного благополуччя людей різних вікових і професійних груп як вагомих чинників управління середовищем (здатність впливати на те, що відбувається), особистісного зростання (наявність необхідності у постійному самовдосконаленні), позитивних взаємини з оточуючими (спрямованість на формування позитивних взаємин з оточуючими), особистісної автономії (відносна самостійність у функціонуванні та прийнятті рішень). Досліджено особливості функціонування творчого мислення студентів та старшокласників в ускладнених інформаційних умовах, молодших школярів у процесі розв'язування нових задач, старших дошкільників в умовах нових інформаційних ситуацій; проявів мислення дошкільників у ситуаціях інформаційної невизначеності, когнітивного реагування користувачів мережі Інтернет на нові інформаційні повідомлення.

Серйозно досліджуються проблеми вербальної комунікації, яка є провідним чинником будь-якої людської діяльності. Саме вербальний канал передачі інформації дає можливість не лише найбільш ефективно транслювати значення та смисли реципієнту,

а й впливати на сприймання та розуміння ним повідомлення, змінюючи таким чином не лише когнітивні, а й емоційно-сміслові структури його свідомості. Найбільш розповсюдженою формою передачі інформації через вербальний комунікаційний канал є текстова форма, яка дозволяє упорядкувати інформацію, вибудувати повідомлення таким чином, щоб досягнути завдань, які ставив перед собою його автор, зокрема, завдань психологічного впливу на свідомість людини.

Важливим чинником протидії негативним інформаційним впливам є медіаінформаційна грамотність населення. Дослідження Інституту соціальної та політичної психології висвітлили проблему недостатньої медіакультури учнівської молоді, що набула актуальності в умовах інфодемії як інформаційної епідемії, яка поширюється в соціальних медіа і являє собою фальшиві новини, дезінформацію, спекуляції щодо пандемії COVID-19. Також, медіакультура молоді залишається актуальною проблемою в умовах потужного ідеологічного проросійського впливу, спрямованого на спотворення цінностей і смислів українського суспільства, руйнування національної ідентичності. В умовах інформаційної війни перешкодою ворожій пропаганді може стати розвиток медіа-інформаційної грамотності молоді та її інформаційного патріотизму.

Впровадження компетентнісного підходу в освітні практики актуалізувало низку проблем, пов'язаних з інформаційним супроводом становлення компетентного громадянина. Суперечливість, розмитість, схематичність, міфологічність уявлень і практик спільноти про компетентного громадянина, які транслюються ЗМІ та соціальними мережами, негативно позначається на розвитку громадянських компетентностей молоді

Пандемія коронавірусу спричинила глобальний режим надзвичайної ситуації в світі, що значно похитнуло впевненість пересічної людини у власному майбутньому. В умовах невизначеності надзвичайно гостро постає потреба в особистостях, які спроможні належно відповісти на виклики мінливого сьогодення, здатні формувати системи внутрішньої детермінації життєдіяльності, що спричинює їхнє прагнення до самоосвіти та саморозвитку.

Пандемія COVID-19 стала серйозним випробуванням не лише для українського суспільства, а й для всього людства. Під час карантину спостерігалися зміни як на рівні психіки окремої особистості, так й на макросоціальному рівні. Карантинні умови

значно вплинули й на організацію дистанційної та змішаної роботи провідних психологічних інституцій України.

Науковці Відділення психології, вікової фізіології та дефектології активно включилися в діяльність, спрямовану на психологічну підтримку населення, надання психологічної допомоги в ситуаціях гострої кризи, пов'язаної, насамперед із стресовими ситуаціями, викликаними як самою коронавірусною хворобою, так і змінами звичного способу життя, зокрема, самоізоляцією, втратою роботи, змінами в стосунках з оточуючими, проблемами в сім'ї тощо.

Основними напрямками діяльності у допомозі населенню у вирішенні вказаних проблем були такі:

Науково-інформаційний та консультативний, які відрізнялися запровадженням нової системи психологічної роботи з різними верствами населення, а саме організовано:

По перше, волонтерський проєкт з психологічної підтримки населення під час карантину, в рамках якого здійснювалося дистанційне інформування та надання рекомендацій щодо опанування собою в стресових ситуаціях на карантині, оптимізації спілкування в сімейному колі під час самоізоляції, підвищення стресостійкості. Цей проєкт було організовано Інститутом психології імені Г.С. Костюка та громадською організацією «Небокрай». *По друге*, волонтерські проєкти підтримки лікарів і членів їх сімей. По третє, постійно працює «Телефон довіри» при Кризовому центрі медико-психологічної допомоги Інституту психології імені Г.С. Костюка, в рамках якого проводяться систематичне он-лайн консультування різних категорій населення; По четверте, волонтерський проєкт разом з ТОВ «Східноєвропейський колегіум територіальної державної служби та місцевого самоврядування» у рамках якого реалізовувалася психологічна підтримка суспільству під час карантину.

На організаційній базі Навчально-практичного центру Інституту соціальної та політичної психології НАПН України спільно з Інститутом психології ім. Г. С. Костюка та факультетом психології КНУ імені Тараса Шевченка проведено 2 цикли академічних онлайн-семінарів, присвячених резонансним суспільно значущим темам: 1) *«Досвід карантину: дистанційна психологічна допомога і підтримка»* (23 квітня 2020 р.); 2) *«Дистанційні психологічні дослідження в умовах пандемії COVID-19 і карантину»* (15 травня 2020 р.), у яких взяли участь, відповідно, 610 і 200 фахівців з усіх областей України.

Наукові дослідження, проведені в цей період, показали, що пандемія COVID-19 проявила підвищену вразливість окремих професійних, гендерних або вікових груп населення.

Зокрема, за даними досліджень Інституту соціальної та політичної психології, в ситуації дискримінаційних ризиків опинилися *педагогічні працівники*. Це пов'язане із асиметричним розподілом відповідальності за організацію навчального процесу і дотримання всіх карантинних норм, відсутністю єдиних стандартів організації навчального процесу в умовах пандемії, недостатнім технічним, фінансовим, методичним, психологічним забезпеченням дистанційного навчання, проблематичністю використання педагогічними працівниками засобів індивідуального захисту тощо.

В Інституті психології імені Г.С. Костюка здійснено теоретико-методологічне обґрунтування засобів надання психологічної допомоги населенню, зокрема визначено поняття «коронавірусна тривога», перекладено та адаптовано до вітчизняних реалій методики допомоги медичному персоналу, який працює із хворими на COVID-19, обґрунтовано зв'язок психологічних реакцій людей на пандемію із попереднім досвідом подолання кризових життєвих ситуацій;

– проаналізовано практику використання системи MOODLE для дистанційного навчання студентів вишів та умови оволодіння ними загальними і спеціальними компетентностями;

– розроблено практичні рекомендації щодо нормалізації психоемоційного стану та підвищенню стресостійкості людей, які опинилися в ситуації вимушеного карантину

Виклики пандемії актуалізували необхідність осмислення перспективних напрямів в освіті. Досвід фахівців Інституту психології імені Г.С. Костюка показав, що на сьогоднішній день величезне значення набувають дослідження проблеми дистанційної освіти, зокрема розробка мережецентричного освітнього середовища, знаннево-орієнтованих технологій в освіті, технологій трансферу знань в освітньому процесі, методичних та технологічних основ наукової освіти для різних вікових груп, розробка психологічних практик і технологій розвитку особистості. Застосування сучасних інновацій у навчанні вже неможливо розглядати окремо від технологій проектування віртуальних освітніх середовищ, створених за допомогою програмного забезпечення та комп'ютерних мереж.

На основі проведених досліджень, волонтерського та практичного досвіду науковців-психологів стала можливою

розробка і застосування дієвих стратегій психологічної допомоги населенню при подоланні наслідків самоізоляції, перенесеного захворювання, різних типів втрат за час пандемії. Тому перспективним видається удосконалення та впровадження технологій сприяння збереженню психологічного здоров'я та благополуччя громадян, поширення науково обґрунтованої, достовірної і корисної інформації, рекомендацій і методик з професійної допомоги та самопомоги.

В дослідженнях Інституту спеціальної педагогіки імені М.Д. Ярмаченка показано, що в умовах соціальної ізоляції, викликаній пандемією COVID-19, у родин дітей з особливими потребами виникають і наростають негативні психічні явища, такі як: депривація певного блоку основних особистісних потреб, негативні психоемоційні стани, почуття самотності й інші. Дослідження динаміки виникнення цих негативних явищ свідчать, що їх інтенсивність та відсоток родин, в яких вони діагностуються, зростають прямо пропорційно терміну перебування в умовах соціальної ізоляції. Це, своєю чергою, негативно впливає на соціальний розвиток таких дітей, гальмуючи успішність реабілітаційного процесу.

Чимало досліджень і практичних напрацювань присвячено інтегруванню дітей та молоді з особливими потребами до загальноосвітнього простору, насамперед йдеться про особистісну орієнтацію освіти; створення рівних можливостей для дітей та молоді у здобутті якісної освіти; забезпечення варіативності здобуття базової або повної загальної середньої освіти відповідно до здібностей та індивідуальних можливостей.

Розроблено моделі дистанційного навчання таких осіб в умовах карантину, які дають змогу працювати вдома з усім класом під керівництвом вчителя, який, в свою чергу, може стати спікером для батьків у допомозі в оволодінні методами засвоєння навчальних знань.

Здійснюється і чимало заходів щодо підготовки фахівців до надання психологічної допомоги сім'ям, які виховують дітей з особливими потребами: проводяться спеціальні семінари і групи супервізійного супроводу для психологів, соціальних педагогів та представників інших суміжних професій; розробляються і розповсюджуються (переважно через соціальні мережі) методичні матеріали інформативного і просвітницького характеру та ін.

Було з'ясовано, що критичний період в адаптації родин дітей з особливими потребами до соціальної ізоляції,

розпочинається з 2-го місяця. Відповідно у цей період показники за шкалами відчуженості, а згодом і конфліктності, агресивності та ригідності у міжособистісній взаємодії батьків і дітей, долають поріг середніх показників у бік високих значень. Тобто, можна говорити про дисбаланс, який виникає у цей період між інтенсивністю впливу стресогенного чинника (соціальної ізоляції) та адаптивними можливостями батьків й поглиблюється зі збільшенням тривалості перебування родин у цих умовах. Також було виявлено чинники, які зумовлюють успішність адаптації родин в умовах соціальної групової ізоляції: активність, соціально-психологічна позиція та адекватність прийняття соціальної ролі.

Ці факти змушують говорити про те, що питання, пов'язані з наданням дистанційної психологічної допомоги родинам дітей з особливими потребами у кризових ситуаціях, які знаходяться в умовах ізоляції, не можуть надалі залишатися в межах надання поодинокі допомоги батькам чи дітям, а має бути розроблена дистанційна система психологічного супроводу для всієї родини.

Події, пов'язані з воєнною агресією Росії та проведенням нею гібридної війни, актуалізували у громадян України потребу осмислити зміни усталеного способу життя, застосувати найбільш придатні способи психологічного захисту, виробити засоби протидії індивідуальній і колективній травмі та ефективні стратегії зараджувальної поведінки.

Аналіз соціальної ситуації дозволяє визначити кілька тенденцій у розвитку негативних психологічних наслідків воєнних дій на сході України:

- зростає маргіналізація суспільства за рахунок розмивання загальноукраїнської ідентичності;

- відчутно утруднюється побудова програм перспективного майбутнього;

- посилюється взаємозв'язок негативних наслідків війни із криміналізацією побутових конфліктів;

- підвищується сенситивність громадян до маніпулятивних вплив (в тому числі через ЗМК) з боку агресора;

- зростає кількість маніпуляцій з боку агентів внутрішньої політики задля досягнення парціальних політичних цілей;

- консолідується настрої, які перешкоджають інтеграційним процесам у суспільстві;

- посилюється комбінований вплив різних внутрішніх і зовнішніх соціальних, політичних, економічних та інших

факторів на виникнення і поширення негативних психологічних явищ, пов'язаних із війною.

Дослідження психологічних стратегій адаптації спільноти до умов і наслідків воєнного конфлікту, що виконуються в Інституті соціальної та політичної психології, показують, що травматичний досвід, набутий українцями внаслідок цих подій, спричиняє не лише негативні наслідки, а й може посилювати відновлювальні зусилля, у тому числі щодо знаходження нових цілей, нового сенсу життя; змінювати ставлення людини до себе, до інших і до світу. Наразі в українському суспільстві відбувається хоча й невпевнений, та все ж такий, що простежується, перехід від застосування *консервативно-рутинних* стратегій адаптації до вироблення *проактивно-трансформаційних* психологічних стратегій як найбільш ефективного варіанта індивідуальної і колективної зараджувальної поведінки в різних сферах життєдіяльності. При цьому основним соціально-психологічним чинником напруження в українському суспільстві залишається істотна політична поляризація – найбільше у вигляді протистояння проукраїнської більшості і проросійської меншості. Інтенсивні публічні дискусії між представниками цих двох груп, з одного боку, сприяють взаємному з'ясуванню поглядів та узгодженню позицій, але з другого – загострюють громадсько-політичні суперечності та розхитують ментальне поле, роблячи його вразливим до зовнішніх антиукраїнських впливів.

Убезпечення вразливих верств населення в умовах гібридної війни потребує розроблення психологічних засобів (лекції-бесіди, групова дискусія, фокус-групи, соціально-психологічний тренінг), застосування яких показало свою ефективність, про що свідчать результати групової роботи з представниками територіальних спільнот, педагогічної спільноти, внутрішньо переміщеними особами, родинами учасників АТО щодо усвідомлення ними можливостей активізації колективних зусиль, спрямованих на подолання наслідків воєнного конфлікту та підвищення адаптивності в умовах новітніх суспільних викликів.

Науковцями Інституту психології імені Г.С. Костюка запропоновано іноваційну психодинамічну модель психотравми, побудовану з акцентом на феномені структурної регресії як важливому факторі розуміння механізмів патогенезу у ветеранів бойових дій. Розроблено комплекс авторських діагностичних методик, спрямованих на виявлення характеристик структурної

регресії у ветеранів відповідно до вищезначеної моделі психотравми та алгоритму їх співставлення з реальною сукупністю і особливостями ознак посттравматичного стресового розладу у конкретної особи.

Побудовано психотерапевтичну технологію з визначенням стратегії та принципів стабілізації процесу регресії в перспективі досягнення структурного відновлення особистості; виявлено можливості гнучкого формування тактичних напрямів роботи з ветеранами, виділенням першочергових мішеней психотерапевтичного впливу, відповідних психотерапевтичних засобів та послідовності інтервенцій для конкретних осіб.

Розроблено «Карту психологічного супроводу ветерана» як внутрішній протокол для роботи з ветеранами в умовах стаціонару (*рекомендовано до використання Наказом № 810 Міністерства соціальної політики України у всіх реабілітаційних та медичних закладах країни*).

Запропоновано теоретико-методологічну модель особистісного профілю дітей військовослужбовців із симптомами посттравматичного стресового розладу, які означаються як специфічна група ризику: здійснено типізацію психолого-соціальних стрес-чинників, показано феномен циркулювання симптомів посттравматичного стресового розладу у дітей та визначальну роль психоемоційного стану батьків у виникненні, перебігу та розвитку посттравматичних симптомів у дітей.

Побудовано психотехнологію допомоги дітям військовослужбовців з проявами посттравматичного стресового розладу, в основу якої покладено ідею розвитку життєстійкості дітей шляхом відновлення сприятливого психоемоційного контакту у родині і яка враховує три компоненти: роботу із соціальним середовищем, в якому перебувають діти, роботу з близьким оточенням дитини, роботу із самою дитиною.

Розроблено психотехнологію розвитку резильєнтності психологів/психотерапевтів, що працюють з постраждалими, на основі інтегративного підходу, який включає психодинамічні, когнітивно-поведінкові, екзистенційні та інші методи та техніки, що у своїй взаємопов'язаній сукупності забезпечують ресурсну підтримку фахівців, трансформацію їх глибинного досвіду та відновлення цілісності особистості, опанування ефективними копінг-стратегіями долаання стресу та асертивною поведінкою.

Національною стратегією розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі, схваленою Указом Президента України від 25 травня 2020 року № 195/2020,

поставлено низку завдань, які потребують належного соціально-психологічного забезпечення та супроводу.

Підвідомчими установами Відділення психології, вікової фізіології та дефектології НАПН України наразі реалізується кілька експериментів всеукраїнського рівня, спрямованих на розв'язання нагальних питань, пов'язаних із забезпеченням психологічної безпеки особистості та спільноти в освітній сфері.

Зокрема, в ході експерименту «Розробка системи підвищення психологічної готовності учасників освітнього процесу до дій у разі загрози, виникнення і подолання наслідків надзвичайної ситуації» Інститут соціальної та політичної психології НАПН України відпрацьовує наступні інновації:

1) формування спільно з ДСНС «дорожньої карти» взаємодії між ДСНС і працівниками психологічних служб системи освіти та іншими державними та недержавними установами у разі виникнення надзвичайної ситуації;

2) розробка методичних рекомендацій для працівників психологічних служб системи освіти, зокрема, практичних психологів закладів освіти як координаторів по забезпеченню психологічної безпеки учасників освітнього процесу (учні, батьки, педагогічний колектив);

3) розвиток у практичних психологів закладів освіти та педагогічного колективу навичок надання першої психологічної допомоги (ППД) потерпілим від травматичних подій;

4) створення базової батареї методик експрес-діагностики психо-емоційного стану та психологічної опірності особистості; проведення інтерактивних занять з фахівцями з питань оволодіння цим діагностичним інструментарієм;

5) підготовка працівників психологічних служб системи освіти до ефективного реагування (дій) у надзвичайних ситуаціях та до профілактики (превенції) негативних психологічних наслідків переживання особистістю травматичних подій (інформаційна та діагностична робота в освітянському середовищі та громаді, виявлення груп ризику, поственція суїцидів та суїцидальних спроб).

Мінімізація негативних психологічних проявів, пов'язаних з військовим конфліктом на Сході України, передбачає вирішення наступних завдань: 1) розроблення та реалізації психологічних програм супроводу реінтеграційних процесів для громадян, що нині перебувають на окупованих територіях, біля лінії розмежування; 2) розроблення та реалізації комплексів заходів, орієнтованих на зниження рівня мілітаризації суспільної

свідомості; 3) розробку заходів, спрямованих на збереження й розвиток загальнонаціональних цінностей та ідентичності, зниження рівня політичних, соціальних, національних і конфесійних суперечностей, які можуть привести до посилення конфліктної ситуації.

Група проблем, пов'язана з психологічною безпекою особистості та спільноти, в цілому потребує невідкладного вирішення. Зокрема, йдеться про необхідність:

1) формування та розвитку безпечного комунікативного простору та розроблення відповідних психологічних засобів упередження інформаційних загроз в освітньому середовищі та сфері соціальних інтеракцій загалом. Нові інформаційні небезпеки, серед яких доступ та безпосереднє залучення до небажаного контенту, такого як порнографія, жорстокість, наркотики, міжнаціональна та релігійна ворожнеча, расизм, екстремізм, молодіжні агресивні течії тощо, а також ведення гібридної війни проти України, зробили нагальними пошук ефективних стратегій запобігання негативним психологічним явищам у політико-правовій сфері в умовах воєнного конфлікту;

2) створення та апробації відповідних технологій психологічної підтримки освітніх реформ. Психологічні впливи, поєднані із виховними, повинні зосереджуватися на формуванні у підростаючого покоління культури безпеки, відповідальності за здійснені дії в інформаційному просторі, виховання й укріплення духовно-моральних цінностей, патріотизму;

3) розробки стратегій психологічного супроводу різних верств населення в умовах надзвичайних ситуацій;

4) підготовки відповідних програм психологічного супроводу вразливих верств населення в умовах гібридної війни.

Особливістю сприйняття людиною реальності те, що сприйняття завжди обмежене біологією. Тому людина сприймає світ, себе та інших людей такими, якими зробили її відчуття. Людська свідомість довіряє всьому, що отримує через чуттєвий досвід і знає світ лише таким, як трактує його наш розум з усіма його когнітивними спотвореннями. Тому людина не відчуває реального світу таким, яким він є насправді. Це призводить до того, що у кожній особистості створюється своя унікальна модель світу. Яку збагнути дуже складно, а проникнути у духовний світ особистості неможливо. Проте так можна було висловлюватися кілька десятків років тому. Зараз людство стоїть перед революційним гігантським поступом у вивченні

особистості за допомогою сучасних нейротехнологій, які власне дозволяють нам побачити світ очима іншої людини та знати, що відчуває інша людина. Наш інститут не стояв осторонь цих нових тенденцій і в лабораторії психології навчання у 2016 році були **впроваджені інноваційні нейротехнології**. Також по цьому напрямку вийшла в інституті перша монографія «Нейропсихологія девіантної поведінки» у якій показано як саме ці технології використовувати у діагностиці та психокорекції. Отже ці методи дозволяють об'єктивно інтерпретувати результати психологічного дослідження, вибудовувати теоретичні конструкти не на припущеннях, як це робили психологи до нас, а на основі фактів. **Практично в Інститут психології було відкрито нову сторінку в історії вітчизняної психології, коли психологія перестає бути мистецтвом тлумачення і припущень, а стає наукою у якій елемент суб'єктивності дослідника вилучено.** Нейроінтерфейси це пристрої які належать до технології інтерфейс: мозок-комп'ютер (BCI – Brain Computer Interface), Нейроінтерфейси це пристрої які належать до технології інтерфейс **мозок-комп'ютер** (BCI – Brain Computer Interface), крім того, у фаховій літературі цю технологію ще називають, як інтерфейс розум-машина (ММІ –Mind Machine Interface), **прямий нейронний інтерфейс** (DNI – Direct Neural Interface) та **інтерфейс мозок-машина** (BMI – Brain Machine Interface). Ця **нейротехнологія спрямована на оцінку когнітивних показників, моніторингу емоцій, розпізнання лицеві експресії, рухам голови, а також управління віртуальними чи фізичними об'єктами.**

Дуже важливим напрямком нашої діяльності була розробка в інституті **методів нейропсихокорекції ПТСР** у воїнів, що повернулися з війни. Ці методи є надзвичайно ефективними і дозволяють виліковувати найвищі розлади. За що НАПН України нагородила грамотами працівників Інституту. Відмінністю від класичних методів психотерапії є те, що наша нейропсихокорекція відбувається не «на сліпу», а під постійним нейромоніторингом, що дозволяє зразу змінювати її тактику і робити прогнози на майбутнє.

Завдяки **окулографії** ми знаємо куди дивиться досліджуваний, а опираючись на заміри основних когніцій та емоцій ми точно знаємо, що є цікавим, що важко дається, а що є

незрозумілим для учнів і студентів. «**Нова школа**» власне й потребує такого навчального матеріалу. Ми маємо для цього всі засоби і ресурси для реалізації цього проекту.

Нейротехнології дозволяють нам напряму закомунікувати мозок з комп'ютером і думкою, тобто ментальними командами управляти або у віртуальному середовищі, або механізмами, наприклад дроном, автомобілем, протезами, штучним тілом тощо. **Дякуючи цьому ми вже створили біологічне безсмертя і зможемо продовжити своє буття або у віртуальному світі, або реальному.**

Більше того на сучасному етапі розвитку науки ці нейронні мережі можна побачити під мікроскопом **неінвазивно**. **Суть методу полягає в тому, що завдяки вірусу вбудовується ген флуоресценції** до регуляторного гену нейронів, пов'язаних з «конкретною інформацією». Важливим є можливість перевірити, чи справді збудження цього ансамблю клітин призводить до появи «**цієї реакції**». Для цього завдяки вірусу вбудовується ген фоточутливості водоростей до нейронів,

пов'язаних з «конкретною інформацією», і під час освітлення мозку надмірно збуджується винятково лише ця мережа нейронів і з'являється відповідна реакція організму. **Оптогенетика дає змогу сказати, які саме конкретно клітини нервової системи причетні до конкретної функції, реакції чи психічного розладу.**

Результати моніторингу нейроінтерфейсом когнітивно-емоційних реакцій молоді нормотипової та з девіантною поведінкою до та під час пандемії COVID-19.

Постійні трансформаційні процеси у суспільстві та серйозні виклики сьогодення такі як діджиталізація, роботизація, збройні конфлікти, економічний спад, пандемія COVID-19, екологічні проблеми змушує людину постійно адаптовуватися до нових реалій. Проте інтенсивність та динаміка цих змін спричиняє психологічну дезадаптацію у молоді, яка проявляється девіаціями у поведінці: високою агресією, нетерпимістю один до одного, адикціями, суїцидальною поведінкою та сексуальними девіаціями. Загалом масштаби девіантної поведінки чинять загрозу національній безпеці багатьох країн. Тому зараз як ніколи необхідно здійснювати пошук ефективних рішень для подолати психологічних наслідків пандемії COVID-19 і підготуватися до подібних ситуацій. Проте для цього необхідно знати як мінялася

когнітивно-емоційні реакції молоді на психологічні події до карантину та під час. Саме ці дані лонгitudного дослідження дадуть можливість вибудовувати адекватні програми для профілактики девіацій серед молоді спричинених перебуванням в умовах природних та техногенних надзвичайних ситуаціях.

Теоретична цінність дослідження полягає у впровадженні передових наукоємних нейротехнологій у дослідження девіантної поведінки у молоді спричиненої пандемією COVID-19. Адже психологічні теорії девіацій, які спираються на класичну психологію сповнені сцієнтизмом (методологічною обмеженістю пізнання феномена), універсалізмом (пошуком універсального закону розвитку розладу), індивідуалізмом (інтереси індивіда є пріоритетними над інституціональними інтересами), механістичне розуміння казуальності (дуалістичний поділ причин, які зароджуються у внутрішньому світі чи зовнішньому). Варто відзначити, що у цих теоріях часто людину розглядають «як таку» – усереднено, часто без гендерних особливостей, не враховують інстинкти виживання, емоційну, когнітивну сфери, не беруть до уваги нейропсихологічні особливості, а саме порушення нейропсихологічних факторів. На сьогодні відомо, що у кожної людини мозок неповторний, а іноді відмінність становить у 40 разів за деякими цитоархітектонічними полями між людьми. Зрештою мозок сучасної людини не схожий на мозок людей що жили півстоліття тому. Варто додати, що новий коронавірус SARS-CoV-2 вражає не тільки дихальну систему і ослабленні місця в організмі де були хронічні процеси, а спричиняє серйозне ураження серця, судин, нирок, шкіри, а також нервової системи. Вважаємо за доцільне нагадати, що є чотири шляхи патогенетичного впливу SARS-CoV-2 на ЦНС: 1. Вірус потрапляє безпосередньо в мозок і спричиняє енцефаліт. 2. Мозок уражається від автоімунного процесу, який спровокований вірусом. 3. Мозок страждає від низького рівня кисню в крові. 4. Мозок ушкоджується внаслідок згортання крові.

У дослідженні застосовано сучасні біометричні технології для комплексного вивчення девіантної поведінки молоді – BCI (Brain Computer Interface), що дозволить отримати нові наукові результати позбавленні суб'єтивізму дослідників (Tkach et al 2021). Адже ці технології дозволяють знімати з мозку 128 раз на секунду показники про підсвідомі реакції на аудіовізуальні подразники.

Дослідження електричної активності мозку особистості у лабораторних умовах є важливими. Проте людина живе не в лабораторії з давачами на голові і не закомунікована дротами до реєстраційного пристрою, а у звичних умовах, взаємодіє з навколишнім світом та іншими людьми. На наше переконання, одномоментні заміри електричної активності мозку в лабораторіях не достатньо відображають динаміку й особливості особистості. Проте якщо подразник чи психодіагностична методика є стандартизованими то можливим стає порівняння даних між групами.

Поява нейроінтерфейсу ще ніколи не робила настільки простим під'єднання мозку до комп'ютера і відкриває для психологів принципово нові можливості вивчення поведінки людини. Тепер відбувається активна побудова нової доктрини в нейронауках до якої ми маємо причетність. Це дало змогу психологам точно знати, а не припускати які зараз у досліджуваного когнітивно-емоційні показники (Максименко та ін., 2019).

Для вивчення основних когнітивних та емоційних показників було використано мобільний 14-канальний нейроінтерфейс EMOTIV Ерос+. Також було використано програмне забезпечення для моніторингу ЕЕГ та для візуалізації електричної активності мозку, а також для отримання трансформованих ЕЕГ-патернів у вигляді основних когнітивно-емоційних показників: MyEMOTIV, EMOTIV Map Brain Activity Map та EmotivPRO.

Згідно досліджень можна зробити висновки, що молодь максимально може витримати три місяці жорстких обмежень. Оскільки у наступні місяці ні правові санкції не страхотлива пропаганда вже не спрацює.

У період короткочасної аномії, яка спричинена перебудовою у суспільстві внаслідок пандемії дуже себе комфортно почуває молодь з девіаціями. Натомість нормотипова сприймає нову реальність стресово.

Список використаних джерел

1. Максименко С. Д., Немеш О. М., Максименко К. С., Набочук О. Ю., (2020), Психологічні особливості розуміння студентами Інтернет-текстів. *Psycholinguistics* 28(1), 95–105. <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2020-28-1-187-213>.

2. Максименко С. Д., Ткач Б.М., Литвинчук Л.М., Онуфрієва Л.А. (2019), *Neuro-Psycholinguistic Study of Political Slogans in Outdoor Advertising*. *Psycholinguistics* 26(1), 124–134. <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2019-26-1-246-264>.

3. Максименко С.Д., Кокун О.М.,(2019), *Principles of website design for professional psychological diagnosis in different specialities*.(2019), *Information Technologies and Learning Tools / Institute of Information Technologies and Learning Tools of NAES of Ukraine* (5), 284–294 <https://doi.org/10.33407/itlt.v73i5.2963>.

4. Максименко С.Д., Костюк О.В., Максименко К.С., Немеш О.М., Луньов В.С.(2020), *Мультилінгвістичний дискурс невротизацій майбутніх лікарів: монографія* (С.Д. Максименко, ред.). Київ: Людмила.

5. Інститут психології імені Г.С. Костюка, НАПН України (2020) *Psychological dimensions of the personal interaction of subjects of educational space in the context of the humanistic paradigm: collection of theses of scientific reports of the III all-Ukrainian conference with international participation* (Kyiv, March 3 Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, м. Київ, Україна. <https://lib.iitta.gov.ua/720724/>.

6. Інститут психології імені Г.С.Костюка, НАПН України (2020) *Educational space in the context of humanistic paradigm : the psychological priorities of modernity : : collection of scientific works* Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, м. Київ, Україна – м. Оттава, Канада. ISBN 978-1-77192-432-0 (Canada).<https://lib.iitta.gov.ua/720332/>.

7. Максименко С.Д., Руденко Я.В., Кушнерьова А.М., Невмержицький В.М.(2021). *Психічне здоров'я особистості: навчальний посібник*. Київ: Людмила.

8. Максименко С.Д., Лысенко А.С, (2020). Проблема виртуальної залежності у підлітків. *Психологія і психіатрія*, Випуск 2 (том11), 256–267. https://psihea.recipe.by/ru/?editions=2020-tom-11-n-2&group_id=item_1&article_id=line_0.

9. Максименко С.Д.(2020). *Genetic psychology: problems and perspective (basics of concept)*. *Fundamental and applied*

researches in practice of leading scientific schools, vol 40(04), 27–33. <https://farplss.org/index.php/journal/article/view/720>.

10. Sergiy Maksymenko, Oleg Kokun, Georgiy Korobeynikov, Wojciech J. Cynarski, Lesia Korobeinikova, Liudmyla Serdiuk, Soslan Adyrkhaiev, Ludmila Adyrkhaieva, Dymytrii Nikonorov, Irina Smoliar (2021). Features of the components of students' psychophysiological readiness to work as teachers, Vol. 21, no. 2, 11-18. <https://doi.org/10.14589/ido.21.2.3>.

11. Максименко, С.Д., Карамушка, Л.М., Креденцер, О.В., Бендерезь, Н.М. and Шевченко, А.М. (2020) *Psychological health of personnel of organizations: problems and improvement technologies* Вісник Національної академії педагогічних наук України, 2 (1). pp. 1–9 <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/722713>.

12. Максименко, С.Д., Кокун, Олег Матвійович and Тополов, Є.В. (2011) *Адаптація психодіагностичних методик: шкала досвіду агресивних впливів, шкала професійної автономності та шкала професійної мобільності*. Практична психологія та соціальна робота, 3 (145). pp. 25–31. <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/1662>.

13. Максименко, С.Д. *Genetic psychology of human learning*: монограф. Видавничий Дім «Слово», м. Київ. <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/709727>.

14. Sergiy Maksymenko (2015). *Genesis of Personality existence*: монограф. Montreal: Accent Graphics Communications

15. Максименко, С., Максименко, К., & Ірхін, Ю. (2020). Системність психіки людини і психології навчання. *Проблеми сучасної психології*, (50), 146–166. <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2020-50.146-166>.

16. Інститут психології імені Г.С.Костюка, НАПН України (2020). *Solitude and loneliness in the life of the individual. Collection of abstracts based on the materials of the round table (online, April 24, 2020)*. ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», м. Київ, Україна, pp. 1–99. <https://lib.iitta.gov.ua/720390/>.

17. Максименко С.Д., Максименко К.С., Литвинчук Л.М., Немеш О.М. (2020). Тенденції та динаміка мотиву діяльності медичного персоналу середньої ланки на різних етапах професійного становлення (2), 40–61. <http://maup.com.ua/ua/psiholog/vipuski2/5-2020.html>. DOI: 10.32689/2663-0672-2020-2-5-40-60.

18. Максименко, С.Д. and Губенко, О.В. (. (2018) *The experience of the implementation of the genetic-modeling method in the psychology of scientific discovery (on an example of the history of the theory of relativity)* Актуальні проблеми психології. Том 14. Методологія і теорія психології, 1 (14). pp. 199–209. <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/714315>.

19. Максименко, С.Д., Чепелева, Н.В., Смульсон, Марина Лазарівна and Гуменюк, Г.В. (2016) *Personality in crisis modern challenges: The Materials of the methodological seminar of NAES of Ukraine (24 March 2016)* НАПН України, м. Київ, Україна. <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/704987>.

20. Інститут психології імені Г.С.Костюка, НАПН України (2020) *Modern psychological requirements for the textbook for the new Ukrainian school: a collection of abstracts of Scientific Reports of the Round Table dedicated to the 75th anniversary of the creation of the G. S. Kostyuk Institute of psychology of the NAES* Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, м. Київ, Україна. <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/722535>.

21. НАПН, України, Інститут соціальної та політичної психології, НАПН України, Інститут психології імені Г.С.Костюка, НАПН України and Факультет психології, Київського національного університету імені Тараса Шевченка (2020) *Trial of experience the COVID-19 pandemic: remote psychological research, distance psychological support* Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, м. Київ, Україна. <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/721663>.

22. Павлюк, М.М. and Шепельова, М. В. (2020) *Modern psychological technologies of psychological supports for families in difficult life circumstances overcoming* Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ, Україна. <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/723398>.

23. Литвинчук, Л.М. (2016) *The problem of anosognosia the patient as a factor in identifying patterns of rehabilitation and resocialization.* Актуальні проблеми психології, 14 (11). pp. 38–49. <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/708978>. 24. Інститут психології імені Г.С.Костюка, НАПН України (2017) *Actual Problems of Psychology: G. S. Kostyuk Institute of Psychology NAPS Ukraine. Issue 44* Том VII. Екологічна психологія, 44 (7). Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, м. Житомир, Україна, pp. 6–330. <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/710105>.